

PAPAZ DANIİL'İN XII. YÜZYILDA İSTANBUL İLE KUDÜS ARASINDA YAPTIĞI YOLCULUK

Altay Tayfun ÖZCAN*

Özet

Bir Rus papazı olan Daniil, XII. Yüzyılın başlarında Kudüs'e gitmiştir. Dönüşünden sonra deneyimlerini bir seyahat kitabına yazmaya başladı. Bu eser birkaç nedenden ötürü önemlidir. Öncelikle o bu esnada Haçlıların idaresinde olan Kudüs ve buranın kent planından bahseder. Bundan başka geçtiği İstanbul ve Kıbrıs arasındaki yoldan da bahseder. Onun bunlardan bahsetmesindeki neden dindaşlarına yolu tarif etmektir. Bununla birlikte o sadece yoldan bahsetmez, aynı zamanda uğradığı yerlerin sosyal ve ekonomik yapısı hakkında da bilgiler verir. Bahsettiği duraklar Marmara, Bozcaada, Midilli, Sakız, Sisam, İkari, Batnaz, İleriye, Tiklos, İstanköy, Harki, Rodos adaları ve Gelibolu, Aydos, Kazdağları, Selçuk, Fethiye, Patara, Antalya ve Kıbrıs'tır.

Anahtar kelimeler: *Papaz Daniil, Ege Adaları, Selçuk, Fethiye, Kıbrıs, Kudüs.*

Abstract

Priest Daniil's Voyage from Istanbul to Jerusalem at the 12th Century

At the beginning of the 12th century Priest Daniil, who is one of the Russian Priest had gone to Jerusalem. After his return he began to write his experiences in a travel book. This book is important for several reasons. First of all, he tells about Jerusalem under reign of Crusaders and its city plan. Furthermore, he mentions about the ways he passed between Istanbul and Cyprus. The main reason why he told these ways was to describe that ways to his coreligionists. However, he did not only tell about the ways, he also gave information related to social and economical structure of the stations where he called at. The mentioned stations were Marmara, Bozcaada, Lesbos, Chios, Samos, İkari, Batnaz, İleriye, Tiklos, Kos, Harki, Rhodes islands and Galipoli, Aydos, İda, Selcuk, Fethiye, Patara, Antalya and Cyprus.

Keywords: *Priest Daniil, Aegean Islands, Seljuk, Fethiye, Cyprus, Jerusalem.*

* Araş. Gör., Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ ABD, Kütahya.

Rus din adamlarından Daniil, XII. yüzyılın başında hac ibadetini yerine getirmek için Kiev'den çıkarak Kudüs'e gitmiştir. Bu yolculuğu önemli hale getiren, Daniil'in ilk Rus seyahatnamesi olarak kabul edilen bir seyahat raporu bırakmış olmasıdır. Bu rapor, Ruslar arasında çok sevilen bir eser olduğundan pek çok farklı yazmayla günümüze gelmiş olup bunlardan en eskisi XV. yüzyıla aittir¹. XVIII. yüzyıldan itibaren ise bunlar üzerinde çağdaş usullere göre çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasından iki çalışmanın son derece esaslı olduğu dikkati çeker. Bu yayınlardan birisi, seyahatnamenin en güvenilir yazmalarını karşılaştırılmak suretiyle Rus halk hikâyelerini ve anlatılarını toplamakla haklı bir üne sahip olan İ. P. Saharov tarafından 1849 senesinde, bir diğeri ise XV. yüzyıla ait bir yazmaya sadık kalan İ. Glazunov tarafından 1896 senesinde neşredilmiştir².

Daniil'in seyahatnamesi XII. yüzyıldaki Orta Doğu ile ilgili son derece önemli bilgiler vermektedir. Bölgenin, Haçlı Seferlerinin en hareketli günlerini yaşadığı akla getirilecek olursa eserin önemi daha iyi anlaşılabilir. Bununla beraber kaynağın önemi sadece Orta Doğu ve Haçlı seferlerine dair verilen bilgilerle sınırlanırsa hata edilmiş olur. Seyahatnamesinde Daniil, İstanbul'dan Kudüs'e giden yolu tarif etmekte, yol üzerinde bulunan yerleşimlerle ilgili kimi sosyo-ekonomik ve dini bilgiler vermektedir. Bu bilgiler XII. yüzyıl Akdeniz'indeki hayatı anlamamız açısından önemlidir. Daniil'in verdiği bu bilgileri tercüme ederek konu ve dönemle ilgilenen araştırmacıların istifadesine sunmaya çalıştık. Ancak söz konusu metnin çevirisine geçmeden önce bazı hususlara değinmekte yarar görüyoruz.

Daniil'in seyahatnamesi ilk Rus seyahatnamesi olmakla birlikte "Kutsal Toprak"lara yapılmış ilk hac yolculuğu değildir. Hatta Daniil, Kudüs'te karşılaştığı Novgorodlu ve Kievli hacılardan bahseder. Bu bilgi XII. yüzyılda pek çok Rus'un Kudüs'e gittiğini göstermesi açısından önemlidir³. Ancak bunların hepsi Rusların Hıristiyanlaşmasını müteakip gerçekleşen hac ziyaretçilerinin XII. yüzyıldaki temsilcileriydi. Ortaçağ Rus Edebiyatı üzerine çok meşhur bir eserinde N.K. Gudziy bu yolculukları, "izole edilmiş Hıristiyanlık inancından çıkmak" ve "evrensel Hıristiyanlık tabakasına dâhil olmak" ile ilgili görür ve bu surette de "Rus kilisesinin konumunun yükselmiş" olduğunu ifade eder⁴. Gerçekten de bu ziyaretlerin, Rus ruhani hayatını Kiev ve

¹ Yanin 1960, 123.

² Saharov 1849, 11-35; Glazunov 1896. Bunların yanında bir de 1864 senesinde A.S. Narov tarafından yayımlanan bir çalışma daha vardır.

³ Karamzin 1818, 146; Solov'yev 1988, 87.

⁴ Gudzy 1949, 114.

İstanbul muhitinden çıkararak Katoliklerle tanıştıran ilk ciddi girişimler olduğu kuşku götürmez.

Daniil ve Kudüs'te karşılaştığı diğer Ruslar ilk Rus hacıları değildirler. Bilinen ilk hacı, seyahatini 1062 senesinde gerçekleştiren Varlaam'dı. Onunla ilgili bilinenler neredeyse yok denecek kadar azdır. Ondan önce kimlerin hac için "kutsal topraklara" gittikleriyle ilgili bilgimiz de bulunmamaktadır. Ancak Rusların hac seferlerine başlamasının Ruslar arasında Hıristiyanlaştırmanın artmasına paralel olarak geliştiği genel kabul haline gelmiştir⁵. Hem Varlaam hem de ondan önce hacca gittikleri varsayılan Ruslar seyahatlerini bir rapor halinde kayıt altına almış olsalardı gittikleri yerlerle ilgili bildiklerimizin niteliği kuşkusuz ki daha fazla olacaktı. Bu eksikliğe rağmen söz konusu yolculukların daha sonraki seyahatlerin önünü açmış olduğuna şüphe yoktur. Onların tecrübeleri sayesinde, Ruslar Ege ve Akdeniz dünyası ile Orta Doğu'yu öğrenmişlerdir. Daniil'in seyahatnamesinde bu hususun izlerini görüyoruz. Nitekim seyahatnamede kullanılan coğrafi yer isimleri, seyyah tarafından tespit edilmiş isimlerden çok, kendisinden önce ortaya çıkan seyahatlerin bir neticesi olması bunun en belli başlı göstergesidir⁶. Ancak söz konusu bölgelere, ilk seyahatname sahibi olan hacı Daniil olduğundan, Ortaçağlarda yazılmış pek çok eser bu seyahatnameye değinmiş ve bunu yaparken de coğrafyaya dair hususlara temas edilmiştir. Bundan sonraki seyahatnamelerde değinilen Ege, Akdeniz ve Orta Doğu ile ilgili ilk coğrafya bilgilerinin Daniil'in seyahatnamesinden okunarak yazıldığını ortaya koymak için yeter gerekçedir⁷.

Daniil ile ilgili, nerede doğduğu ve büyüdüğü, din eğitimini nereden aldığı, yolculuğa neden çıktığı ve kiminle birlikte Kudüs'e vardığı gibi önemli sorulara cevap veremiyoruz. Bunun nedeni Daniil'in seyahatnamesinde kendisiyle ilgili hiçbir bilgi vermemesinden ileri gelmektedir. Bu konudaki tek istisnai bilgi, kendisini "Rus topraklarının din adamı" olarak tanımlamasıdır. Ancak bu bilgiden öte, onun eserinden sonra yapılan çalışmalar neticesinde onun hangi merkezde din adamlığı görevini yaptığını da biliyoruz. Burası dönemin Rusya'sının en büyük kenti, Rus şehirlerinin Anası, Kiev kentidir. Bilinenler bu kadar sınırlı olmasına karşın yine de araştırmacılar yukarıda ifade edilen sorulara cevap üretmekten geri kalmamışlardır.

Seyahatnameyi inceleyen bilim adamları Daniil'in seyahate çıkma tarihi ile ilgili çeşitli tarihleri öne sürmüşlerdir. Genel olarak onun 1106 senesi

⁵ Glahov 1880, 288.

⁶ Bu görüş Venevitinov tarafından ortaya atılmıştır. Ancak o bunu bir ihtimal olarak değerlendirmiş, kesinlik atfetmemiştir. Venevitinov 1884, 47.

⁷ Daniil'in seyahatnamesine değinen çalışmalar Venevitinov tarafından toplanmıştır. Venevitinov 1884, 67-75.

civarında Kudüs'e gittiği kabul edilmektedir⁸. Bununla birlikte biz Daniil'in seyahatine 1113 senesinde başladığını ileri süren Şevirev'in görüşünü de kıymetli olarak değerlendiriyoruz⁹. Şevirev, Daniil'in seyahatini Svyatopolk zamanında yaptığını ifade etmesine karşın Baldwin'in 1115 senesindeki seferine değinmesine dikkati çekmektedir. Ona göre Daniil, nasıl oluyor da 1113 senesinde ölen Svyatopolk zamanında gerçekleştirilen seyahatiyle Baldwin'in 1115 seferini görebilmiştir? O, bunu kronolojik bir yanlışlıktan çok, seyyahın 1113 senesinde Svyatopolk hayattayken yola çıktığına bir delil olarak ele almıştır. Onun bu tarihlendirmesi bazı yazarlar tarafından da kabul edilmiştir ki bunlar arasında Rus kilisesi ile ilgili meşhur bir eser yazan Harkovlu din adamı Filaret de bulunmaktadır¹⁰.

Daniil'in doğup büyüdüğü yerin neresi olduğu ile ilgili olarak da Rus bilim adamları, seyahatnamenin içinde geçen bazı hususlara dayanarak Çernigov ve dolaylarına işaret etmişlerdir¹¹. Ancak delil olarak ileri sürülen kayıtlardan böyle bir tespiti yapmak bizce mümkün görünmemektedir¹². Gudziy çok parlak bir şekilde Daniil'in Güney Rusya knezlerinden bahsetmesini onun Güney Rusyalı olması için bir delil olarak ileri sürmesine rağmen meşhur tarihçi-arkeolog V.L. Yanin'in işaret ettiği gibi seyahatnamenin kimi yazmalarında bazı Kuzey Rusya knezlerinden bahsedilmesi bu görüşü de geçersiz hale getirmektedir¹³. Bir diğer soru seyyahın hangi kilisede görev yaptığıdır. Bununla ilgili olarak Kiev'deki Peçerski kilisesinde görev yaptığı bazı yazmalarda kendisi için "Kiev Peçerskisi'nin din adamı" gibi ifadelere dayanılarak iddia edilmiştir¹⁴.

Onun buraya kendi isteğiyle mi yoksa bir elçi olarak mı gönderilip gönderilmediği de belli değildir. Bununla beraber elçi olarak gönderilmesinden çok şahsi isteğiyle, bir başka ifadeyle hacı olmak için yola çıktığını kabul etmek daha makuldür¹⁵. Daniil'in seyahatnamesinde kendi "günahkâr" gözleriyle "kutsal toprakları" görmek istediğinden bahsedilmesi, onun kendi isteğiyle buraya gitmiş olduğu için bir delil olarak ele alınabilir¹⁶. Rusların Haçlı Seferlerini bir ölçüde takip ettiklerini biliyoruz. Onların, özellikle de kilisenin,

⁸ Gudzy 1949, 115; Franklin 2002, 107; Kuskov 2003, 87.

⁹ Şevirev 1860, 185.

¹⁰ Filaret 1859, 39.

¹¹ Głahov 1880, 289; Venevitinov 1884, 47, 48; Golubinskiy, 1896, 74.

¹² Gudziy de bu görüşe, delil olarak ele alınan coğrafi yer isminin pek çok yerde bulunması nedeniyle karşı çıkmıştır. Bk. Gudzy 1949, 115.

¹³ Karş. Gudzy 1949, 115; Yanin 1960, 125, 128-130.

¹⁴ Venevitinov 1884, 47.

¹⁵ Venevitinov 1884, 49.

¹⁶ Polevoy 1903, 86.

bu konuya dikkat etmeleri ve merak duymaları da Daniil'in yolculuğunda bir ölçüde etkili olmuş olabilir. Nitekim Daniil'in de "inançsızlarla" mücadelelere dikkat göstermesi de bu merakın bir sonucu olarak düşünülebilir¹⁷.

Soruları ve buna verilebilecek cevapları uzatmak mümkündür. Ancak bunlar arasında ortak nokta hepsinin tahminlere dayanması, kesinlik taşımamasıdır. Öte yandan Daniil'in Kiev papazlarından biri olduğunun bilinmesi bile kendisi ile ilgili bazı kesin çıkarımlar yapmamıza imkân tanımaktadır. Dönemin Rusyası'nın en önemli kentinde din adamlığı yapan Daniil kuşkusuz ki iyi bir eğitimden geçmiş bir din adamıydı. Onun hac yolculuğu esnasında geçtiği yerlerle ilgili dini-tarihi bilgiler vermesi de bunun bir sonucu olarak değerlendirmek icap eder.

Daniil'in seyahatnamesinin incelediğimiz kısmında verdiği bilgiler üç kısımda değerlendirilebilir. Bunlardan ilki İstanbul ile Kudüs arasındaki durakların nereler olduğu, ikincisi buralardaki üretim hayatı ve sonuncusu da dini öneme sahip mekânlardır.

Daniil'in seyahat raporuna göre İstanbul'dan Kudüs'e gitmek için yoldan bahsederken Marmara adası, Gelibolu, Aydos, Kazdağı, Bozcaada, Midilli, Sakız, Selçuk, Sisam, İkarı, Batnaz, İleriye, Batnaz, Tiklos, İstanköy, Harki, Rodos, Fethiye, Patara, Antalya, Kıbrıs ve son olarak da Yafa kenti isimlerini verir. Bunlar arasından Selçuk, hacı olabilmek amacıyla gidilen bir yer olması sebebiyle Kudüs'e uzanan yolda ana bir durak olarak değerlendirilemez. Yine Aydos, Kazdağı, İkarı, Batnaz, İleriye, Tiklos Nikos, Patmos, Nakrin, Mir ve Helion adaları da zaruriyetten uğranılan yerler olduğu kanaatinde değiliz. Buralar arasında çok kısa mesafeler bulunduğuundan Daniil'in buralara uğramasını, onun din adamı olması ve buralarda da dini öneme sahip mekânların bulunmasıyla ilişkili olduğunu düşünüyoruz. Nitekim onun hacı olmak için bu seyahate giriştiği unutulmamalıdır. Bu göz önüne alındığında, onun buralara uğramasının geçtiği yerlerdeki dini mekânları ziyaret etmek isteği ile ilişkili olduğunu düşünebiliriz. Bundan dolayı biz XII. yüzyılda İstanbul ile Kudüs arasındaki yolun İstanbul, Marmara adası, Bozcaada, Sakız Adası, İstanköy, Rodos, Kıbrıs ve Yafa üzerinden tamamlandığını düşünüyoruz.

Seyahatnamenin ilgili kısmında ikinci olarak değerlendirilebilecek husus ise yol üzerinde bulunan yerleşim yerlerindeki ekonomik hayat ile ilgilidir. Bunlardan ilki olan Sakız adasında özellikle sakız başta olmak üzere şarap ve daha başka ürünler üretiliyordu. Bilindiği üzere sakız, Ortaçağın en hoş kokulu maddelerinin başında geliyordu. Bu tadın yanında sakız, tatlandırıcı özelliği dolayısıyla şekerin dünya piyasalarına yoğun olarak girmesinden çok önce

¹⁷ Golovko 1988, 66.

Ortaçağın en çok aranan ürünlerinden birisiydi. Yine parfümeri sanayinin hammaddesi de sakızdı¹⁸. Seyyah sakız ve şaraptan başka daha pek çok türünün de burada bolca bulunduğundan bahsetmekte, ancak bunların isimlerini zikretmemektedir. Bu emtia şap ve pamuk başta olmak üzere sabun, mücevherat, buğday, çeşitli giyecek, bakır ve gümüş olmalıdır. Zira bunlar Ortaçağ'da Sakız Adası'nda en başta gelen pazar ürünleriydi¹⁹.

Daniil, Sakız adasından sonra ulaştığı Sisam adasında ise balıkçılığın önemli bir meşgale olduğundan bahsetmektedir. Burası Ortaçağda özellikle köle ticaretinde önemli bir yere sahipti²⁰. Elde bulunan bilgiler burada balıkçılıkla ilgili bir ticaret hayatının varlığını göstermemektedir. Herhalde balıkçılık Sisam adasında ticari bir iş kolu halinde değil, iç pazar tüketimini karşılamak üzere yapılıyordu.

Seyyahımız bundan sonra şimdiki Muğla tarafları için Makri'de kara tütüsünün yapıldığından bahsetmektedir. Dahası Daniil bunun nasıl yapıldığı ile ilgili bir takım ayrıntılar da vermektedir. Buna göre bura sakinleri, Akçaağaç benzeri bir ağacın kabuğundan alınan sütü, çam benzeri bir ağaçtan aldıkları reçineyle karıştırılıp bir kazana alarak pişiriliyor ve sonrasında da körüklere koyarak kara dumanlı tütüsü kullanıma ve satışa hazır hale getiriyorlardı. Bugün bölgede özellikle günlük ağacının kabuklarından ve çam reçinesinden tütüsüler üretildiği göz önüne alınacak olursa söz konusu bilginin buradaki iş kolunun geçmişini ortaya koyması açısından önemlidir.

Daha sonra seyyahımız Kıbrıs'a gelmiştir. Burada da sadece başta ladin olmak üzere daha başka ağaç ve bitkilerden üretilen tütüsülerden bahsedilmektedir. Fakat Daniil, bunun Temmuz ve Ağustos aylarında üretilmesinden başka bilgi vermemektedir. Bilindiği üzere tütüsü, insanlığın ilk ortaya çıktığı dönemlerden itibaren insanın gerek sağlık gerekse de dini ayinlerinde özel bir yere sahip olmuştur²¹. Bu ateşin kutsal sayılması ile ilgili inançlardan temel alan bir uygulama olsa gerektir. Tütüsünün güzel kokulu olması ve uygulandığı ortama mistik bir hava vermesi, yaygın bir şekilde kullanım sahası kazanmasına neden olmalıdır ki bunun özellikle tapınaklarda

¹⁸ Fleet 1999, 26.

¹⁹ Ortaçağda Akdeniz dünyasında ticaret ile ilgili en üstün çalışma Kate Fleet tarafından yapılmıştır. Onun eserinde Şap ve Şarap ticareti için bk. Fleet 1999, 22, 77, 78, 82-84; sabun için s.24, 25; mücevherat için s.27; buğday için s.64, 68; giyecek için s.103, 105; bakır için s.118; gümüş için s.120.

²⁰ Fleet 1999, 52, 54.

²¹ Tütüsünün kullanım sahası açısından bk. Thorley 1971, 78. Yahudi törenlerinde tütüsünün kullanımı ile ilgili şu çalışma tütüsünün dini törenlerdeki yerini göstermesi açısından önemlidir. Haran 1960, 113-129.

tatbik edilmesi de bu özelliği için bir delil olarak görülebilir. Tütsü özellikle Hıristiyanlık ve Uzak Doğu dinleri törenlerinde kullanılan bir malzeme olarak karşımıza çıkar. Ancak Ortaçağlarda Türkler arasında da kullanıldığı bilinmektedir. Bir örnek verecek olursak, 1436 senesinde Bursalı Hoca Mualla isimli bir kişinin Floransalı tüccarlarla alış veriş yaparken aldığı ürünler arasında tütsü de kaydedilmiştir²². Onun bunu neden aldığını bilemiyoruz. Ancak bu, onun bir din adamı olmasını da hesaba katacak olursak, Türkler arasında tütsü kullanımının XV. yüzyılda memnuniyetsizlikle karşılanmadığını göstermektedir. Yine daha önceki dönemlere ait sanat ürünleri de Türkler arasında tütsü kullanımının yaygınlığına işaret etmektedir. Bu konuda Selçuklular zamanında İran'da yapılmış çok kıymetli iki tütsü kabı, Türkler arasında tütsü yakılması işleminin özenli bir şekilde tatbik edildiğini göstermektedir²³. Bunun yanında tütsünün İslam dini törenlerinde ve Müslüman Sultanlarının saraylarında da sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. Özellikle Mekke'deki dini mekânlarda tütsü ve benzeri güzel kokulu maddeler sıklıkla kullanılıyordu²⁴. Gerek Hıristiyan ve gerekse Türkler arasında kullanılan bu mistik ve şifalı tütsülere Daniil'in özel bir önem vermesi kuşkusuz ki onun din adamı olmasıyla yakından ilişkilidir. Zaten bu seyahatnamede onun bu özelliği metne yoğun bir şekilde sinmiştir.

Daniil'in dini bakış açısı kendisini ilk olarak İstanbul ile ilgili verdiği bilgide göstermektedir. Burada kenti "Dünyanın kutsal kenti" olarak isimlendirmektedir²⁵. Bundan sonra seyyah gezdiği veya bilgi verdiği yerlere değinirken buralardaki Hıristiyanlık için kutsal sayılan kimseler ve yerlerden de bahis açar. Bunlar arasında özellikle Selçuk'taki dini mekânlarla ilgili verdiği bilgiler önemlidir. Bu bilgiler içinde Yedi Uyurlar ve Maria Magdenella'ya dair olanlar dikkati çekmektedir. Selçuk bilindiği üzere Hıristiyanlığın en önemli Hac merkezlerinden birisidir. Bu önem bölgenin Türk hâkimiyetine girmesinden önceki zamanlarda çok daha yoğun bir şekilde kendini göstermektedir²⁶. Bundan ötürü özellikle Ortaçağ'da pek çok hacı buradaki dini mekânları ziyaret etmek ve Hacı olabilmek için Selçuk'a gelmişlerdir. Onlar özellikle de Aziz John'un mezarını ziyaret etmek için geliyorlardı²⁷. Bir örnek

²² Fleet 1999, 23. İncelediğimiz kadarıyla Ortaçağda tütsü ticareti ile ilgili özel bir çalışma yapılmış değildir. Ancak şu çalışma tütsü ticaretinin önemine dair bir bakış açısı sağlayabilir. Hoffmann, 1932, 251.

²³ Dimand 1937, 152-154; Dimand 1952, 150-153.

²⁴ Ağaoglu 1945, 28 vd.

²⁵ Bu konuda tespit ettiğimiz en geniş kapsamlı çalışma Ayşe Pamir Dietrich tarafından yapılmıştır. Bk. Pamir-Dietrich 2006, 227, 228.

²⁶ Foss 2002, 130; Maraval, 2000, 68, 69.

²⁷ Foss 2002, 130, 131.

verecek olursak VIII. yüzyıl hacılarından Willibald, önce Aziz John'un mezarını ziyaret etmiş ve bundan sonra Maria Magdenella'nın lahdi ile Yedi Uyuyanlar mağarasına gelmiş, sonrasında da Aziz John'un dua edip ısladığı dağa çıkmayı da ihmal etmemiştir²⁸.

Çalışmamızın başında da ifade ettiğimiz gibi Daniil'in seyahatnamesi üzerine yapılan incelemeler arasından Saharov ve Glazunov'un çalışmaları öne çıkmaktadır. Bu iki metin esasen birbirisinin aynısı olarak ifade edilebilecek kadar birbirine yakındır. Ancak bazı ayrıntılarda birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Biz yaptığımız çeviride bunlardan Saharov'un metnini esas aldık. Bunu tercih etmemizde en esaslı gerekçe Glazunov'un XV. yüzyıla ait bir yazmaya sadık kalırken, Saharov'un pek çok yazmayı birbiriyle karşılaştırarak bir öz metin yaratmış olmasıdır²⁹. Bunun yanında Saharov'un ortaya koyduğu metinde mesafelerle ilgili verilen bilgilerin Glazunov'un metnine göre daha doğru olması da kararımızda önemli bir etkide bulunmuştur. Bir örnek verecek olursak Glazunov'un metni İstanbul ile Ege Denizi arasını 300, Marmara adasından Gelibolu'yu 100, Gelibolu'dan Aydos'u 80 verst olarak verirken, Saharov'un metninde bu bilgiler daha gerçekçi, makul mesafeler olarak gösterilmiştir. Bununla birlikte biz yeri geldiğinde Glazunov'un metninde geçen bilgileri de dipnotlarda tartıştık. Özellikle, Glazunov'un metnindeki yer isimlerinin Daniil'in ilk seyahat raporundaki yer isimlerine daha uygun olduğunu düşünüyoruz. Bir örnek verecek olursak Saharov'un metninde Sisam ve Patmos adaları halen kullanılan Grekçe isimleriyle tamamen aynıken, Glazunov'daki metinde bunlardan Sama ve Patma olarak biraz değişik şekilde verilmiştir. Dolayısıyla biz, Saharov'un metninin tüm üstünlüğüne rağmen Glazunov'un metnindeki yer isimlerinin ilk seyahatnamedeki isimlendirmeye daha sadık kalınarak hazırlandığını düşünüyoruz³⁰.

İlk Rus seyahatnamesi olarak kabul gören Daniil'in seyahatnamesinin bahsini ettiğimiz kısmının çevirisinin XII. yüzyılda Akdeniz ve Ege tarihiyle ilgilenen araştırmacıların çalışmalarına katkı sağlamasını temenni ediyoruz.

²⁸ Foss 2002, 138.

²⁹ Saharov'un metninin değerlendirilmesi için bk. Venevitinov 1884, 25-27.

³⁰ Söz konusu kısım Saharov'un eserinde 12 ve 13, Glazunov'un eserinde ise 3-7 sayfaları arasındadır.

METİN

Kudüs'e Giden Yol ile İlgili Anlatı

Jerusalim (Kudüs) için yol; Uzk Denizi (Marmara³¹) yoluyla Tsargrad'tan (İstanbul) Petal Adasına (Marmara adası) 30 verst³², Büyük Denizi'nden (Ege³³) Tsargrad'a 100 versttir³⁴. Uzk Denizi'ndeki ilk ada burasıdır (=Marmara adası) ve iyi bir limana sahiptir ki (burası) Büyük Herakleios'un kentidir. Dünyanın kutsal kentinin (=İstanbul) karşısında denizin derinliği bulunur ve zorluklarından aziz şehitler kendini kaptırır. Petal adasından Gallipoli'ye (Gelibolu) 100 verst, Gallipoli'den Abida'ya (Abydos=Nara Burnu) 50 verst³⁵ vardır. Bu kentin karşısında Aziz Yeni Efenmiy (Kilisesi?) bulunur. Abida'dan İda'ya (Kazdağı³⁶) 20 verst vardır. Burası, sol taraftan Jerusalem'e, sağ taraftan Kutsal dağa, Selun'a (**Selinus**) ve Rim'e (Roma) çıkan Büyük denizedir. İda'dan Tenedos'a (Bozcaada) 30 verst vardır ki Büyük Deniz'deki ilk adadır. İsa'nın şehidi Avpudimos burada yatmaktadır. Bu adanın karşısında Troid (Truva³⁷) isminde büyük olan bir kent vardır. Bu ülkeye İsa'nın temizliğini öğreten Aziz Apostol Pavel burada bulunmuştur ve onları Hristiyan yapmıştır. Tenedos'tan Metropolit Aziz Yuri'nin yattığı Metelin Adası'na (Midilli) kadar 100 verst bulunmaktadır. Buradan şehit İsidos'un yattığı Hios Adası'na (Sakız³⁸) 100 verst mesafe vardır. Bu adada sakız, kaliteli şarap ve her şeyden üretilir. Hios Adası'ndan Efes kentine (Selçuk) 60 verst vardır. Burada Din Bilgini İvan'ın (=Aziz John) mezarı vardır. İvan'ın mezarından "kutsal parmak" (Персть Святая) çıkmış ve onun anısına her türlü hastalığı iyileştirmek için parmağı almışlardır. Burada ayrıca İvan'ın giysisi de bulunur ki biz de (buraya) gittik. Burada bir mağarada yedi uyuyanlar bulunur ki vücutları burada

³¹ Glazunov'un metninde Marmara Denzinin ismi iki halde geçmektedir. Bunlardan birisi Saharov'un metninde kullanıldığı şekilde Uz'tse More, ikincisi ise Lukomore'dir. Ancak Glazunov Uz'tse More'yi Marmara adası olarak değil, Çanakkale Denizi olarak vermiştir ki yanlış olduğuna tarif gerekmez.

³² Glazunov'da 100 verst.

³³ Aslında Akdeniz olarak yazmak daha doğrudur. Zira metnimizde Ege ve Akdeniz diye bir ayrım yoktur. Ancak bugünkü coğrafya kuralına göre burayı Ege Denizi olarak ifade etmek zorunda kaldık.

³⁴ Glazunov'da 300 verst.

³⁵ Glazunov'da 80 verst.

³⁶ Glazunov'da bu yerin ismi Krit olarak verilmektedir.

³⁷ Troid kelimesinin Truva için kullanılmasıyla ilgili olarak bk. Uydu-Yücel 2007, 76.

³⁸ Glazunov'da Ahi olarak geçmektedir.

yatmaktadır. Onlar 372 sene³⁹ uyumuşlardır. İmparator Deki (Decius) zamanında uykuya dalmış, İmparator Feodasi (Theodosius) zamanında da uyanmışlardır. Aynı mağarada ayrıca 300 baba (=din adamı) yatmakta⁴⁰ ve Mari Magdalin'in (=Maria Magdenella) lahdi ile kafatası bulunmaktadır. Apostol Pavel'in (Павла) öğrencisi Aziz Timofi kentin içinde yatmaktadır. Buradaki kilisenin içinde Aziz Meryem Ana'nın ikonu vardır ki babalar (=din adamları) bu ikonla (=sayesinde) dinsiz Nestor'u(n iddiasını) yalanlamışlardır (=çürütmüşlerdir⁴¹). (Yine) Burada Din Adamı İvan'ın kendi öğrencisi Romana'dan Prohor ile birlikte çalıştığı İonna hamamı⁴² vardır. (Buradan) rıhtım görünür ki deniz Din adamı İvan'ı şaşkırtmıştır (=büyülemiştir). (Bu rıhtım) 3 gün(lük yol boyunca) sürer. Bu rıhtım "Deniz Merhemi" (Муро Моряное⁴³) olarak anılır. Efes kenti bir halice sahiptir ki denizden 4 verst uzaktadır. Buranın dağı her açıdan zengindir. Burada (=kentte) bu lahde, Tanrı'nın hediyesi Tanrı kilisesine ve Din Adamı İvan'ın duasına ibadet edilir ve memnuniyetle gidilir. Efes'ten Samos Adası'na (Sisam⁴⁴) kadar 40 verst mesafe vardır. Bu adada pek çok balık bulunur ve (diğer) her şeyden çokça vardır. Samos Adasından Kari Adası'na (İkari) kadar 20 verst, Kari adasından Parnos Adası'nın (Batnaz⁴⁵) deniz tarafındaki en uzak yerine 60 verst⁴⁶ vardır. Din Adamı İvan (=Aziz John) ve beraberindeki öğrencisi Prohor ile birlikte (Efes'ten) kovulduklarında İncili bu adada yazmışlardır. Buradan (sonra) Leros⁴⁷ (İleriye) ve Nikera⁴⁸ (Nicaria) adaları vardır ve sonrasında da çok büyük olan Kos Adası (İstanköy) vardır ki her şeyde (mesela) insanda, hayvanda çok bolluk vardır, buradan Telos'a (Tiklos⁴⁹) gidilir. İradov'un kahramanca kaynayan kazanda acı çektiği yer bu adadır. Sonra Harski Adası (Halki⁵⁰) vardır. Ve tüm bu adalar insan ve hayvan açısından zengindirler. Bunların

³⁹ Glazunov'da 360 sene.

⁴⁰ Glazunov'un metninde ayrıca burada Aziz Aleksandr'ın da mezarının olduğu kaydedilmiştir.

⁴¹ Glazunov "tartışmada üstünlük sağlamak" olarak açıklama getirir.

⁴² Glazunov'da Dioskorid banyosu olarak verilmiştir.

⁴³ Glazunov'da Moremornoye olarak geçer ki Glazunov bunu Marmara olarak çevirmiştir.

⁴⁴ Glazunov'da Sama.

⁴⁵ Glazunov'da Patma.

⁴⁶ Glazunov'un metninde bulunan bu bilgi Saharov'un metninde 2 verst olarak verilmiştir. İki ada arasındaki mesafenin 2 verst olması kabul edilebilir bir bilgi değildir. Dolayısıyla burada Glazunov'un metnindeki bilgiyi tercih ettik.

⁴⁷ Glazunov'un metninde geçen bu bilgi Saharov'un metninde yoktur. Ancak bu bilgiyi muteber kabul ettiğimizden esas metin olarak ele aldığımız Saharov'un bilgileri içine eklemekte sakınca görmedik.

⁴⁸ Glazunov'da Niser.

⁴⁹ Glazunov'da Tilos.

⁵⁰ Glazunov'da Harki.

arasında 10 verst uzaklık vardır. Sonra çok büyük Rodos adası⁵¹ vardır ve her şeyde zengindir. Bu adada Rus knezi Oleg 2 yaz ve 2 kış bulunmuştur. Rodos adasından Samos Adasına 200 verst, Rodos adasından Makri'ye (Fethiye) 60 verst vardır⁵². Makri kentinden ve Mir'e (Antalya ve çevresi) kadar her yerde gotfin⁵³ kara tütüsü (Темьян Готфинъ Чермный) üretilir ve şu şekilde elde edilir: ağaçtan tıpkı kabuğun altındaki süt gibi çıkar, keskin demirle toplanır. Bu ağacın ismi Zigi'dir (Зиги). Bu ağacın şekli akça ağaca (Олха) benzer. Bir diğer ağaç ise kısadır ve şekli kozalaklı ağaç (Сосна) gibidir, fakat (bundan) incedir ve ismi Sturik'dir (Стурик⁵⁴). (Bunların) Çoğunda topraktaki solucan ve ağaç kabuğundaki kurt gibi şeyler vardır. Buğday ambarı gibi olan kurt yuvasından ağaç bitap düşer ve (bunun üzerine) ağaçtan tıpkı vişne renginde bir sıvı gibi yapışkan bir sıvı dökülür. Bu, insanlar tarafından toplanır ve başta söylenen ağaç(tan alınan sıvı) ile karıştırılır. Sonra kazana konur, dumanlı tütüsü pişirilerek körüğe dökülür ve tüccarlara pazarlanır. Makri'den Patera kentine (Patara) 40 verst vardır. Burada Aziz Nikola doğmuştur ki onun ana vatanı burasıdır. Patara'dan Aziz Nikola'nın lahdi bulunan Mir'e 40 verst vardır. Mir'den Helidon'a⁵⁵ 60 verst vardır.

Hios Adası'ndan Kıpr Adası'na (Kıbrıs) 200 verst vardır⁵⁶. Kıpr adası çok büyüktür. Burada pek çok insan bulunur ve her şeyin en iyisinden çok boldur. Burada 24 Piskopos⁵⁷ ve bir tane de Metropolit vardır. Burada sayısız aziz yatmaktadır: (ki bunlardan bazıları) Aziz Epifani, Apostol Varnav, Aziz Zinon, Aziz Piskopos Trifilli, onu Hristiyan yapan Apostol Pavel ve Piskopos Figrios('dur). Buranın dağı çok yüksektir ve bu dağda Azize Çarıçe Elene'nin yolladığı yükseğe uzanan servi Haç bulunmaktadır. (Bu haç) Şeytanı kovar ve her türlü hastalığı iyileştirir, İsa, çarınıha diklemesine gerildiği yere konmuştur⁵⁸. Aynı yerde önemli ve göz alıcı (taşlar) yer alır ve bugüne kadar başın üstündeydi ki toprağa ait olacağına baş üstüne aitti. Bu güzelliklerin

⁵¹ Glazunov'da Rod.

⁵² Bu ifade Glazunov'un metninde bulunmaktadır. Saharov'da ise bu "Sisam adasından Nakrin adasına ve kentine 60 verst vardır" şeklinde geçmektedir. Sisam adasından Muğla ve dolayları için kullanılan Makrin arasında 60 verst olması mümkün olmadığından Glazunov'un metnindeki bilgiyi tercih ettik.

⁵³ Bu kelimesinin ne manaya geldiğini tespit edemedik. Sreznevskiy sözlüğünde bunu bir madde olarak ele almışsa da manası tespit edemediğinden manasını vermemiştir. Sreznevskiy, 1893, 551, 573. Bu bir ağaçtan ziyade tütünün nihai sonucunu temsil ettiğini düşünüyoruz.

⁵⁴ Glazunov'da ise Raka.

⁵⁵ Muğla'nın batısında antik bir bölge.

⁵⁶ Glazunov'da ise "Helidon'dan Kıbrıs'a 200 verst vardır" şeklinde geçer.

⁵⁷ Glazudov'da 20 metropolitin olduğundan bahsedilir.

⁵⁸ Burada Daniil'in söz konusu tasviri gereksiz bir ayrıntı değil, Ruslar arasında İsa'nın çarınıha gerilmiş halde tasvir edilmemesinden ileri gelmektedir.

(yerde kalması) Kutsal şeylere ibadet etmek için uygunsuz olurdu. Tanrı'nın bu hediyelerini kendi günahkâr gözlerimle gördüm ve adadaki bu güzellikleri gezdim.

Ve burada Temmuz'dan Ağustos'a kadar şebnem gibi ilahiliği hafifleten ladan⁵⁹ tütsüsü (Ладанъ темьянь) üretilir ve ağaçtan toplanır⁶⁰. Burada, kaliteli tütsü yapmak için kısa ağaçlar şifalı küçük (bitkiler) çoktur ve iki ayda yapılır. (Ancak) Şimdi (=bu ayda) yapılmaz⁶¹.

Kıbrıs adasından Yafa kentine 400 verst vardır. Çargrad'tan Rodos'a 800, Rodos'tan da Yafa'ya 800 verst vardır⁶². İstanbul'dan Yafa'ya deniz ve karadan 1600 verst vardır. Yafa Jerusalem'in çok yakınındadır ve 30 verst uzaklıktadır. Buradan Aziz Yuri kilisesine ise 10 verst vardır.

Aziz Yuri kilisesi büyük inşa edilmiştir ve (içinde) hücreler, sunakların altında lahitler, İsa'nın şehidi Yuri'nin (mezarı) ve pek çok pınar vardır. Denizi kullanarak buraya gelen hacılar burada (=kilisede) dinlenirler. Buraya şimdiye kadar yolcular gelirdi, (ancak şimdi) burası büyük bir dehşet içindedir. Buranın yakınında Askold kenti vardır. İnançsızlar (Сратсыни) yabancıları (buradan) yollara çıkarmış ve yenmişlerdir. Fakat (şimdi) burada büyük bir salgın vardır. Dağdaki Aziz Yuri kilisesinden Jerusalem'e 19 verst vardır⁶³; fakat dağın tamamı taşrandır, (bu yüzden) yol ağır ve çok zahmetlidir.

⁵⁹ Kelimenin manasını tespit edemedik. Sreznevskiy kelimenin manasını tespit edememiş, ancak bazı örnekler vermiştir. Sreznevskiy, 1902, 3. Mikloşiç ise Eski Slavca sözlüğünde tütsü manasını vermektedir. Mikloşiç vd. 1899, 360. Ancak biz bunun tütsü yerine tütsünün bir çeşidi olduğunu düşünüyoruz.

⁶⁰ Ağaçtan toplanması kısmı Glazunov'da bulunmakta, Saharov'da bulunmamaktadır.

⁶¹ Kıbrıs adasıyla ilgili verilen bilgilerle ilgili olarak ayrıca bk. Belobrova 1962, 312.

⁶² Bu bilgi Glazunov'un metninde bulunmakta, Saharov'un metninde bulunmamaktadır. Ancak biz bu bilgiyi Saharov'un metnine eklemekte bir sakınca görmedik.

⁶³ Glazunov'da 20 verst.

BİBLİYOGRAFYA

- Ağaoğlu 1945 Ağaoğlu, M., "About a Type of Islamic Incense Burner", *The Art Bulletin*, Vol.27, No.1, Mar. 1945, ss.28-45.
- Belobrova 1962 Belobrova, O.A.; Skazanie "O Kipr'skom Ostrove" Neizvestnyy Literaturnyy Pamyatnik XVII v, Trudı Otdel Drevnerusskoy Literaturı, red. Ya. S. Lur'e, Tom. XVIII, Moskva-Leningrad 1962, ss.311-326.
- Dimand 1937 Dimand, M.S.; A Persian Incense Burner of the Twelfth Century, *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, Vol.32, No.6, Jun. 1937, ss.152-154.
- Dimand 1952 Dimand, M.S.; A Saljuk Incense Burner, *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*, Vol.10, No.5, Jun. 1952, ss.150-153.
- Filaret 1859 Arh. Har'kovskogo Filaret, Obzor Russkoy Duhovnoy Literaturı 862-1720, Har'kov 1859.
- Fleet 1999 Fleet, K.; European and Islamic Trade in the Early Ottoman State, Cambridge University Press 1999.
- Foss 2002 Foss, C.; Pilgrimage in Medieval Asia Minor, *Dumbarton Oaks Papers*, Vol.56, 2002, ss.129-151.
- Franklin 2002 Franklin, S.; Writing, Society and Culture in Early Rus, c. 950-1300, Cambridge University Press 2002.
- Glahov 1880 Glahov, A.; Istoriya Russkoy Slovesnosti Drevney i Novoy, Tom I, Sanktpeterburg 1880.
- Glazunov 1896 Jit'ye i Hojen'ye Danila Rus'skiya Zemli İğumena 1106-1108, Tipografiya Glazunova, Sanktpeterburg 1896.
- Golovko 1888 Golovko, A.B.; Hristianizatsiya Vostočnoslavyanskogo Obşçestva i Vneşnyaya Politika Drevney Rusi v IX-Pervoy Treti XIII veka, Voprosu İstorii, No.9/1988, ss.59-70.
- Golubinskiy 1896 Golubinskiy, E.; Puteşestviye İğumena Danila, Jit'ye i Hojen'ye Danila Rus'skiya Zemli İğumena 1106-1108, Tipografiya Glazunova, Sanktpeterburg 1896, ss.74-79.
- Gudzy 1949 Gudzy, N.K.; History of Early Russian Literature, translated S.W. Jones, The Macmillan Company, New York 1949.

- Haran 1960 Haran, M.; The Uses of Incense in the Ancient Israelite Ritual, *Vetus Testamentum*, Vol.10, Fasc.2, 1960, ss.113-129.
- Hoffmann 1932 Hoffmann, J.W.; Tge Fonaco ei Tedeschi: The Medium of Venetian-German Trade, *The Journal of Political Economy*, Vol.40, No.2, Apr. 1932, ss.244-252.
- Karamzin 1818 Karamzin, N.M.; *Istoriya Gosudarstva Rossiyskogo*, Tom.II, Sanktpeterburg 1818.
- Kuskov 2003 Kuskov, V.V.; *Istoriya Drevnerusskoy Literaturi*, Moskva 2003.
- Maraval 2000 Maraval, P.; The Earliest Phase of Christian Pilgrimage in the Near East (Before the VIIth Century), *Dummbarton Oaks Papers*, Vol.56, 2000, ss.63-74.
- Mikloşić vd 1899 Slovar Drevnyago Slavyanskago Yazıka, sostavlenniy F.Mikloşić, A.H. Vostokov, Ya.İ. Berednikov, I.S. Koçetov, Izdaniye A.S. Suvorin, Sanktpeterburg, 1899.
- Pamir-Dietrich 2006 Pamir-Dietrich, A.; 13th-15th Century Russian Accounts of Constantinople and Their Value as Historical Sources, *Russian Literature*, Vol.LX, 2006/II, ss.227-239.
- Polevoy 1903 Polevoy, P.N.; *Istoriya Russkoy Slovesnosti s Drevneysih Vremen do Naşih Dney*, Tom I, Sanktpeterburg 1903.
- Saharov 1849 Saharov, I.P.; *Skazaniya Russkago Naroda*, Tom Vtoroy, Kniga Os'maya, Sanktpeterburg 1849.
- Solovyev 1988 Solov'yev, S.M.; *Soçineniya*, (Istoriya Rossii s Drevneysih Vremen), Kniga II, Moskva 1988.
- Sreznevskiy 1893 Sreznevskiy, İ.İ.; *Materialı dlya Slovarya Drevne-Russkago Yazıka po Pis'mennim Pamyatnikam*, Tom Perviy, Izdaniye Otdelniya Russkago Yazıka i Slovesnosti Imperatorskoy Akademi Nauk, Sanktpeterburg 1893.
- Sreznevskiy 1902 Sreznevskiy, İ.İ.; *Materialı dlya Slovarya Drevne-Russkago Yazıka po Pis'mennim Pamyatnikam*, Tom Vtoroy, Izdaniye Otdelniya Russkago Yazıka i Slovesnosti Imperatorskoy Akademi Nauk, Sanktpeterburg 1902.

Papaz Daniil'in XII. Yüzyılda İstanbul ile Kudüs Arasında Yaptığı Yolculuk

- Şevirev 1860: Şevirev, S.; Istorıya Russkoy Slovesnosti: Lektsı, Çast Vtoroya, Moskva 1860.
- Thorley 1971 Thorley, J.; The Silk Trade between China and the Roman Empire at Its Height, Circa A.D. 90-130, Greece&Rome, Second Series, Vol.18, No.1, Apr. 1971, ss.71-80.
- Uydu-Yücel 2007 Uydu-Yücel, M.; İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler, TTK yay., Ankara 2007
- Venevitinov 1884 Venevitinov, M.A.; Hojdeniye Igumena Daniila v Svyatuyu Zemlyu v Naçale XII. st., Letopis Zanyatıy Arheografiçeskoy Kommissii, Vıpusk Sed'moy, Sanktpeterburg 1884, ss.3-138.
- Yanin 1960 Yanin, V.L.; Mejdknyajeskiye Otnoşeniya v Epohu Monomaha i "Hojdeniye Igumena Daniila, Trudı Otdela Drevnerusskoy Literaturı, , red. D.S. Lihaçev, İzd. Akademi Nauk SSSR, Tom XVI, Moskva-Leningrad 1960, ss.112-132.

Altay Tayfun Özcan

Kudüs şehrinin bir Resmî (A. Sevim, Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi, Ankara 1983, res.16.